

เทศน์โปรดคุณแพพวง วรธนะกุล ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

สร้าง อดตา หิ ก่อนตาย

จิตของคนเราก็เหมือนกับเด็ก คือไม่สามารถจะรักษาตัวได้ ต้องอาศัยพ่อแม่พี่เลี้ยงคอยเกาะอยู่ตลอดเวลา เกาะคนนั้นเกาะคนนี้ แต่เด็กยังมีผู้คอยรักษา มีพ่อแม่พี่เลี้ยงคอยตามรักษาเสมอ เด็กจึงมีความปลอดภัย ไม่ค่อยได้รับอันตรายต่าง ๆ

ส่วนจิตใจที่คอยจะเกาะสิ่งนั้นสิ่งนี้ จึงไม่เป็นความแน่นอนเหมือนเด็กเกาะพ่อแม่พี่เลี้ยงซึ่งเป็นที่ปลอดภัย จิตที่เกาะเพราะความพึ่งตนไม่ได้ ต้องชอบเกาะสิ่งต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งส่วนมากมักเกาะสิ่งที่ผิดให้โทษแก่จิตใจ การชอบเกาะหรือการแสวงหาสิ่งที่เกาะนั้น ก็เพื่อหาความปลอดภัย หาความสะดวกสบายสำหรับตน แต่สิ่งที่เกาะของจิตนั้นไม่เป็นสิ่งที่แน่ใจ จึงมักเป็นภัยแก่จิตเรื่อย ๆ แม้จะเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ตามเด็กก็ตาม วิสัยของจิตย่อมเป็นเช่นนั้นไม่หวังพึ่งตนเอง มีแต่หวังพึ่งผู้อื่นสิ่งอื่นอยู่เสมอ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ทั้งนี้เพราะจิตไม่ฉลาดต่ออารมณ์ที่ตนเข้าเกาะ ว่าผิดถูกต้องชั่วประการใด ไม่รู้วิธีปฏิบัติ ไม่รู้วิธีช่วยตัวเอง เพราะไม่มีใครสอน ไม่มีใครบอก ไม่มีใครแนะนำวิธีให้ พอจะทราบได้ว่าสิ่งใดเป็นภัยสิ่งใดเป็นคุณ สิ่งใดที่ควรเกาะสิ่งใดไม่ควรเกาะ จึงต้องเกาะไปเรื่อย ๆ และเกาะตะไปหมดไม่ว่าสิ่งดีสิ่งชั่ว ขอให้เป็นที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ เป็นนิสัยของจิตจะต้องเกาะเรื่อย ๆ ไป ไม่ชอบใจก็เกาะ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ?

ตามธรรมดาสิ่งหรืออารมณ์ที่ไม่ชอบใจไม่น่าเกาะ แต่จิตไม่ชอบใจก็เกาะ เช่น โกรธก็เกาะ หลงหรือรักก็เกาะ ชังก็เกาะ เกลียดก็เกาะ เพราะจิตเป็นอารมณ์อยู่กับสิ่งนั้น ๆ ไม่มีคำว่ารู้เป็นตัวของตัวเองโดยเฉพาะ มีแต่ "ไปเป็นอารมณ์อยู่กับสิ่งนั้น ๆ" และเกาะอยู่กับสิ่งนั้น ๆ ตลอดไป สิ่งเหล่านั้นส่วนมากไม่ใช่ของดี

ทำไมจิตจึงต้องไปเกาะ ? ทั้งนี้เพราะเป็นความติดใจของจิต โดยที่จิตเองก็ไม่ว่ารู้ว่าการเกาะนั้นจะมีผลอย่างไรบ้าง ตนเองก็อยากจะแยกตัวออกไป แต่มันแยกไม่ออกเพราะสิ่งที่เหนืวจิตยังมี เป็นเครื่องบังคับให้จิตจำเป็นต้องได้เกาะได้ยึดได้เป็นอารมณ์ ให้เกิดความชุ่มฉ่ำแก่ตนอยู่เสมอ นี่พูดถึงอารมณ์

พูดถึงวัตถุ มีอะไรใจก็ต้องเกาะสิ่งนั้นยึดสิ่งนั้นจนได้ ไม่ว่าจะส่วนย่อยส่วนใหญ่ หรือมีคุณค่าราคา ราคาเล็กน้อยเพียงไร ใจยึดได้ถือได้ทั้งนั้น แม้จะให้นามว่า "จิตเป็นนักยึดนักเกาะ" ก็ไม่ผิด เพราะยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ จึงต้องอาศัยสิ่งภายนอกไป

จนกว่าจะถึงที่สุดของธาตุขันธ์ ที่พาให้เปลี่ยนแปลงไป ดีไม่ดียังอาศัยสิ่งภายนอกเป็นอำนาจจนลืมนั่นก็มี ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอำนาจไม่ถูกทาง

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” ให้พยายามแก้ไขความเกาะเกี่ยวของจิตที่หวังพึ่งพิงสิ่งต่างๆ และแยกตัวหันเข้ามาพึ่งตนเองด้วยความสามารถของตนบ้าง ไม่อาศัยพ่ออาศัยแม่ อาศัยเพื่อนฝูง อาศัยใครๆ อื่นๆ ไปเสียจนลืมนั่น นิสัยมนุษย์เราที่อาศัยผู้อื่นอยู่เป็นประจำ เลยติดเป็นนิสัยประจำตัวทั่วประเทศเขตแดน สู้สัตว์บางชนิดก็ไม่ได้ ท่านจึงสอนให้หวังพึ่งตัวเอง

เรื่องหยาบๆ เช่นหน้าที่การงาน ก็ควรหวังพึ่งตนเองบ้าง ย่นเข้ามาทางด้าน “ธรรม” คือการปฏิบัติธรรมภายในใจ เมื่อได้รับการฝึกอบรมจากครูอาจารย์พอเป็นปากเป็นทางแล้ว การบำเพ็ญธรรมต้องเป็นหน้าที่ที่หวังพึ่งตนเองโดยเฉพาะ จะเป็นที่แน่ใจในการพึ่งตนเองตามหลักธรรม เช่น ท่านสอนให้บำเพ็ญคุณงามความดี มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ก็เพื่อความพึ่งตนเอง คือจิตได้ยึดเหนี่ยวในสิ่งดีงาม และมีความร่มเย็นเป็นสุขทั้งปัจจุบันและภพชาติต่อไป เพราะสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดี เกิดจากการกระทำที่ดี เป็นอารมณ์หรืออาหารที่ดีของใจ

และสอนให้ภาวนา ซึ่งละเอียดขึ้นไปเป็นลำดับ การพยายามอบรมทางด้าน “จิตตภาวนา” อันเป็นวิธีการพึ่งตัวเองให้แนบแน่นเข้าไปตามลำดับ โดยอาศัยธรรมบทนั้นๆ เข้ามาเป็นเครื่องกำกับใจ โดยอาศัยพึ่งธรรมบทนั้นเป็นอารมณ์ กล่อมเกล้าจิตใจให้สงบเย็น ก่อนที่จิตยังไม่สามารถดำรงตนได้โดยลำพัง เช่น กำหนด “พุทโธ ๆ” เป็นต้น เป็นอารมณ์ที่ถูกต้องเหมาะสมในการพึ่งธรรม

การเริ่มฝึกหัดใหม่ใจยังฟุ้งซ่าน ยังหาหลักหาเกณฑ์ไม่ได้ ยังเป็นตัวของตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยบทธรรมกำกับรักษา จนกระทั่งจิตมีความกลมกลืนกันกับบทธรรมนั้นๆ แล้วหัดตัวเข้าสู่ความสงบ แม้บทธรรมที่เคยได้อาศัยบริกรรมมาแต่ก่อน ก็หมดปัญหาไปในขณะที่ใจก้าวเข้าสู่ความสงบ นี้เรียกว่า “พึ่งตนเองได้ขั้นหนึ่ง” ขณะใจกำลังสงบย่อมปล่อยคำบริกรรมได้ ใจมีความสงบอยู่ด้วยดี นี่ก็เป็นหลักเป็นที่พึ่งอันหนึ่งของจิตอย่างเห็นได้ชัด เพียงเท่านั้นก็มีความร่มเย็นในใจที่เคยฟุ้งซ่านจนหาความสงบสุขไม่ได้ เพราะจิตใจตามธรรมดาแล้วไม่เคยเป็นสุขร่มเย็น มีแต่ความรุ่มร้อน มีแต่ความทิวกระหาย มีแต่ความระเวียงระวังด้วยเรื่องต่างๆ ซึ่งไม่เป็นประโยชน์อะไรกับจิตใจเลย ส่วนมากก็คือความคิดปรุงของจิต เป็นยาพิษเขลานั้นตนเองโดยไม่มีใครมาช่วย

พระพุทธเจ้าทรงรู้อะไรเห็นแล้วในวิธีที่ถูกต้อง ตลอดผลที่ได้รับเป็นที่พึงพอใจ พระทัย จึงได้นำทั้งเหตุคือวิธีการ และผลที่พึงใจมาสอนพวกเรา "วิธีการพึ่งตัวเอง" นั้นคือ

การบำเพ็ญ "จิตตภาวนา" เป็นทางตรงแนวต่อการพึ่งตนได้อย่างมั่นคง จิตผู้ใดมีความสงบ มีหลักมีเกณฑ์มากน้อยเพียงใด จะเป็นความแน่ใจและมั่นใจตนเองยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ ไม่ต้องถามใคร รู้ที่อยู่ในตัวเองที่เรียกว่า "ปัจจุตต" หรือ "สนธิภูมิจิต" สิ่งที่เราเห็นดีชั่ว ควรแก้ควรถอดถอนควรบำเพ็ญ ย่อมปรากฏขึ้นภายในใจ เมื่อใจแน่วหนามั่นคงขึ้นโดยลำดับก็ทราบเอง

เพียงขั้นสมาธิก็พอเป็นหลักใจ พอเป็นเรื่อใจได้ให้มีความรุ่มเย็น ขณะที่เราคิดอะไรมากรู้สึกอ่อนเพลียในใจ ย้อนจิตเข้าสู่ "จิตตภาวนา" ใจพักสงบจากอารมณ์ทั้งหลาย ใจก็สงบรุ่มเย็น นี้ชื่อว่า "เข้าหาที่พึ่ง เข้าหาที่พักผ่อนหย่อนใจ" เข้าหาที่อาศัยอันรุ่มเย็น เป็นที่พึ่งขั้นหนึ่ง

ขั้นต่อไปแม้จะเป็น "สมาธิ" ด้วยกันก็ตาม แต่เป็นความละเอียดของจิต "ขณิกะ" บ้าง "อุปปจาระ" บ้าง "อัปปนา" บ้าง เป็นขั้น ๆ "อัปปนา" หมายถึง ความละเอียดของสมาธิ เต็มภูมิของสมาธิเพียงเท่านั้น เลยนั่นไปไม่ได้ในขั้นสมาธิ

เมื่อจิตมีความสงบเป็นสมาธิขั้นนั้น ๆ แล้ว ถ้าไม่ใช้สติปัญญาพิจารณา จิตจะมีความสงบและละเอียดอยู่ในสมาธิขั้นนั้น ๆ โดยไม่มีปัญญาเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสเลย ถ้ากิเลสเป็นเหมือนต้นไม้ ก็เพียงแต่ตัดกิ่งก้านของมันออก แต่ต้นของมันยังไม่ตัดยังไม่โค่น มันก็แตกแขนงออกมาอีกจนได้

ท่านจึงสอนให้พิจารณาทางด้านปัญญา "ปัญญา" คือความเฉลียวฉลาดแหลมคม คิดอ่านไตร่ตรองไปเท่าไรไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อละเอียดกว่าปัญญาขึ้นไปท่านเรียกว่า "ปัญญาญาณ" ไปแล้ว ดังที่ท่านแสดงไว้ใน "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร" "ญาณ อุตปาติ ปญญา อุตปาติ วิชชา อุตปาติ อาโลโก อุตปาติ" ฟังซี

"วิชา" ก็คือ วิชาสาม เป็นหลักใหญ่

"ปัญญา อุตปาติ" ปัญญาเกิดขึ้น "ญาณ อุตปาติ" ญาณอันละเอียดเป็นลำดับเกิดขึ้นแล้ว ก็เกิดขึ้นจากใจอันเดิวนั้นแล "ปัญญา" เป็นเครื่องถอดถอนกิเลสที่ปกคลุมใจ สมาธิเป็นแต่เพียงกวาดต้อนกิเลสเข้ามาให้รวมตัวสงบอยู่ในใจเท่านั้น ยังไม่สามารถตัดกิเลสใดๆ ได้ อุปทานของจิตที่เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ นั้นยังมีอยู่ และเบาบางลงไป พอจิตได้รับความสงบรุ่มเย็นบ้างแล้ว ปัญญาซึ่งเป็นอาวุธสำคัญ จึงฟาดฟันถอดถอนกิเลสประเภทต่างๆ บรรดาที่มีอยู่ในใจมากน้อยออกไปเป็นลำดับๆ

"สมาธิปริภาวิตา ปญญา มหปผลา โหติ มหานิสสา" นั่น! "ปัญญาที่สมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก" การพิจารณาคล่องแคล่วแกลัวกล้าวองไว สามารถตัดกิเลสได้โดยลำดับๆ

"ปัญญาปริภาวิต จิตตํ สมุทเทว อาสเวหิ วิมูจติ" "จิตที่มีปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงโดยชอบ" นั่น! ฟังชื่อ "ปัญญา" เท่านั้นที่จะเป็นผู้สามารถ ถอดถอนกิเลส ไม่ว่าส่วนหยาบ ส่วนกลาง ส่วนละเอียดได้โดยตลอดทั่วถึง ไม่มีกิเลส ตัวใดที่จะเหนี่ยวปัญญาไปได้ นี่เป็นธรรมดั้งเดิม คือธรรมรับรองคุณภาพ คุณสมบัติ ในการปฏิบัติ เพื่อกำจัดกิเลสออกจากใจโดยสิ้นเชิง ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่ท่านได้ดำเนินมาแล้ว "สมาธิ ปัญญา" นี้จึงแยกกันไม่ออก แม้จะเป็นจริตินิสัยใด ๆ ก็ตาม สมาธินี้จะต้องมีแนบอยู่เสมอ คือความพักสงบของจิต ความพักงานของจิต ด้วยการสงบอารมณ์คิดอ่านในสมาธิ

งานทางโลกเขายังต้องพักเมื่อถึงเวลาพัก ไม่พักไม่ได้ การพักนั้นจะเสียเวลาไปบ้าง การรับประทานอาหารเพื่อบำรุงร่างกาย จะสิ้นเปลืองสมบัติ สิ้นเปลืองอาหารที่กินลงไป สิ้นเปลืองเงินทอง เพื่อซื้ออาหารมารับประทานก็ตาม แต่สิ้นเปลืองไปเพื่อบำรุงร่างกายให้มีกำลังควรแก่หน้าที่การงานต่อไปอีก การพักผ่อนนอนหลับถึงจะเสียเวลาไปบ้าง ก็เพื่อกำลังวังชาของร่างกายที่ควรต่อหน้าที่การงานต่อไปอีก ไม่เช่นนั้นก็ไปไม่ตลอด

เพราะฉะนั้นการเสียเวลาที่ดี การเสียวัตถุอะไรที่ดีที่เรานำมารับประทาน เพื่อย่อยธาตุดูชันธให้กำลังนั้น จึงไม่ใช่เป็นการเสีย แต่เป็นการเพิ่มกำลังแก่ร่างกาย ถ้าเป็นรถก็เติมน้ำมัน ไม่มีน้ำมันรถก็วิ่งไปไม่ได้ สมาธิ ปัญญา ก็มีความเกี่ยวเนื่องกันเช่นนั้น ต้องมีเวลาพักสงบอารมณ์ในสมาธินั้นๆ หลังจากการพักสงบแล้วก็ทำการคิดค้นด้วยสติปัญญา ตามความสามารถของแต่ละราย ๆ

คำว่า "ปัญญา" นี้ละเอียดมาก กว้างขวางมากไม่มีสิ้นสุด ตามแต่จริตินิสัยของผู้ที่นำมาใช้ ความคิดอ่านใดที่พิจารณาลงไปเพื่อถอดถอนกิเลสได้โดยลำดับ ความคิดอ่านนั้นท่านเรียกว่า "ปัญญาชอบ" ไม่จำเป็นจะต้องไปอ่านตำรับตำรา และได้จากตำรับตำรา มาแกกิเลสทุกประเภทไปถึงจะเป็น "ธรรม" เพราะในตำรานั้นก็ถอดออกได้จากจิตใจซึ่งเป็น "ธรรม" และ "ผู้ทำ" เป็นผู้ถอดถอนกิเลสจนได้เห็นผลประจักษ์แล้ว จึงได้เขียนลงในตำรานั้นๆ ไม่ใช่ตำรานั้นเกิดก่อนความจริง คือการปฏิบัติ

พระพุทธเจ้าท่านทรงบำเพ็ญพระองค์แรก ไม่ปรากฏว่ามีตำราที่ไหน เวลาสั่งสอนสาวกหรือเรียน "อริยสัจ" นั้นก็เหมือนกัน ไม่ได้จารึกลงในคัมภีร์ไบเบิล ทรงสอน

ด้วยพระโอรุของพระองค์เอง สวาก็สอนด้วยปากทั้งนั้น ท่านเอาอะไรมาสอน? ก็เอามาจากความจริงที่มีอยู่ภายในใจ ซึ่งได้รู้ได้เห็นจากการปฏิบัติมาแล้วนี่ไปสอน เพราะฉะนั้นอุบายของสติปัญญา จึงสำคัญอยู่ที่ผู้คิดผู้พิจารณาจะแยกแยะออกมาใช้ด้วยอุบายความฉลาดของแต่ละราย ๆ ไป ตามสติกำลังความสามารถของแต่ละราย ๆ ไปไม่มีสิ้นสุด จึงไม่จำเป็นที่จะไปเอาจากตำรับตำราเสียทุกแห่งทุกมุมจึงจะเป็น "ธรรม" "เราคิดขึ้นเองไม่สามารถจะแก้กิเลสได้" นี่เป็นความคิดเห็นที่ผิดจากหลักธรรม ไม่อาจเรียกว่า "ปัญญาชอบ" ได้ แม้จำมาจากตำรา แต่ไม่สามารถแก้กิเลสน้อยใหญ่ให้ขาดจากใจได้ ก็ไม่อาจเรียกได้ว่า "ปัญญาชอบ" สำหรับผู้นั้น เป็น "ปัญญาชอบ" เฉพาะในตำรา แต่ "ไม่ชอบ" สำหรับนำมาใช้

ธรรมที่ท่านแสดงไว้ตามตำรับตำรานั้นมีพอประมาณเท่านั้น ไม่ได้มากมายอะไรนักเลย ถ้าเป็นยากก็เป็น "ยาหม้อใหญ่" ไม่ใช่ยาที่เจาะจงโรคนั้น ๆ โดยเฉพาะ ที่เราคิดค้นได้ขึ้นมาให้เหมาะสมกับการแก้กิเลสแต่ละประเภทนี้เป็น "ยา" ที่เหมาะสมกับกิเลสประเภทนั้น ๆ ที่จะถอดถอนกิเลสประเภทนั้น ๆ ให้หมดไปได้โดยลำดับ เพราะฉะนั้นท่านผู้ปฏิบัติในทางปัญญา อยู่ที่ไหนท่านก็มีอรรถมีธรรม มีสติปัญญาค้นคว้าอยู่ตลอดเวลา ดังที่ท่านอาจารย์มั่นเคยแสดงไว้ว่า "ฟังธรรมทั้งกลางวันกลางคืน" นั่น! ฟังซิ อะไรก็สัมผัสอยู่ตลอดเวลาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย สัมผัสกันอยู่เรื่อย ๆ

การสัมผัสเมื่อไม่เข้าไปรับทราบที่จิตซึ่งเป็นผู้คอยรับทราบ จะไปรับทราบกันที่ไหน และอะไรจะเป็นผู้รับทราบ การที่จิตรับทราบก็กระเทือนถึงสติปัญญา ที่จะต้องค้นคว้าพิจารณาตามเหตุตามผลในสิ่งที่มาเกี่ยวข้องนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อทราบแล้วก็ถอดถอนหรือปล่อยวางกันไปได้โดยลำดับ นี่ท่านเรียกว่า "ฟังธรรมทั้งกลางวัน กลางคืน" คือธรรมในหลักธรรมชาติที่มีอยู่ดั้งเดิม กิเลสก็เป็นหลักธรรมชาติที่มีอยู่ภายในจิต ธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญาที่เป็นหลักธรรมชาติที่มีอยู่ภายในใจ สุดแล้วแต่ผู้จะผลัดคิดค้นขึ้นมาพิจารณา ใช้ประโยชน์ตามสติกำลังความสามารถแห่งสติปัญญาที่เป็นเครื่องมือ

ธาตุขันธ์ แน่ะ! ฟังซิว่าธาตุว่าขันธ์ ว่าสกลกาย พระพุทธเจ้าก็มี สวาททั้งหลายก็มี และท่านเคยติดเคยยึดเคยถือ เคยเป็นอุปาทานในขันธ์เช่นเดียวกับพวกเรา เป็นกิเลสได้เช่นเดียวกับพวกเรา เมื่อยึดให้เป็นกิเลสเมื่อทำให้เป็นกิเลส สิ่งเหล่านี้ก็เป็นต้นเหตุจะให้สิ่งสมกิเลสขึ้นมาที่ใจได้

พระพุทธเจ้าและสวาทที่เป็นอรหัตตอรหันต์เหล่านั้น แต่ก่อนท่านก็มีอยู่เช่นเดียวกับพวกเรา แต่ทำไมท่านจึงถอดถอนออกได้ ร่างของท่านก็เหมือนกับร่างกายของพวก

เรา ชั้นห้าของท่านก็เหมือนชั้นห้าของพวกเขา ทำไมท่านถอดถอนได้ แต่พวกเรา ทำไมจะถอดถอนไม่ได้จะรู้ไม่ได้ ทำไมท่านรู้ได้ ทำไมพวกเราไม่รู้ได้ ใจเราก็มี สติ ปัญญาเป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นได้ในแง่ต่าง ๆ ตามแต่ผู้ชอบคิดในแง่ใดขึ้นมาพิจารณา

ธาตุชั้นที่เป็นอยู่กับตนนี้เป็นสิ่งที่ทำตัวรู้ได้ นี่แหละจิตที่ว่าพึ่งตัวเองไม่ได้ สรุปลงมาในตัวเราก็คือต้องพึ่งธาตุชั้นนี้ นอกจากพึ่งชั้นนี้แล้วยังถือชั้นนี้เป็นตนอีก นั่น! พึ่งเขาแล้วยังถือว่าเขาเป็นตนอีกโดยไม่ละอายเลย จะว่ายังไง ? แม้ละอายขนาด ไหนมันก็ยังจำเป็นได้ทนถือเมื่อยังไม่รู้เท่าและปล่อยวางได้ จะว่าไม่ละอายก็ถูก และ ยอมรับว่าโง่ แต่ต้องพยายามฝึกตนให้ฉลาด จนรู้และปล่อยวางได้ ด้วยความเข้มแข็ง แห่ง “ความเพียร”

พูดให้ถึงเหตุถึงผลกันเสียที เขาเป็นเขาตามหลักธรรมชาติ แต่เรายังอุตสาหไป ยึดเอาเขามาเป็นตัวของเรามาก มันก็ยุ่งนะซี เพราะมันฝืนความจริงนี้ เพื่อให้ตรงกับ ความจริง จึงพิจารณาเห็นตามความจริงของมัน พิจารณาแล้วพิจารณาเล่าซ้ำ ๆ ซาก ๆ เอาจนเป็นที่เข้าใจ เมื่อเข้าใจแล้วไม่ต้องบอกปล่อยบอกวาง ปล่อยเองวางเองทีเดียว เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นพิษเป็นภัย เป็นโทษแก่เรา เพราะการยึดถือของเราเอง ไม่ใช่ เป็นคุณอะไรด้วยการยึดถือ ! หากเป็นบุญเป็นคุณแล้ว พระพุทธเจ้าก็ต้องสอนให้ยึดถือ หรือไม่ต้องสอนใจก็ยึดอยู่แล้ว แต่ที่มันเป็นพิษเป็นภัยเพราะการยึดถือสิ่งเหล่านี้

แม้เขาจะเป็นภัยต่อเราก็ตาม แต่เราก็ไปยึดเอาเขาเป็นภัย ด้วยความสำคัญว่า เราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างนี้ เขาเป็นเรา เขาเป็นของเรา เป็นต้น มันยุ่งตรงที่ไป สำคัญ ไปหมายเอาด้วยความลุ่มหลงของเรานี้แล

ชั้นนั้น ๆ ก็ไม่มีความหมายอะไรในตัวของมันเอง อยู่ตามความจริง เช่นเดียวกับ ต้นไม้ ภูเขา ฯลฯ นั้นแล ที่รับทราบในแง่ต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องของจิต คนตายแล้วรับ ทราบไม่ได้ นี่มันไปจากจิตตัวอยู่ไม่เป็นสุข ไปไม่เป็นสุข ยึดไม่เป็นสุข อยู่รำไป นี่แลจึง นำโมโห!

จิตนี้บรรจुไว้ซึ่งความลุ่มหลงเต็มตัว แสดงออกมาในแง่ใดมีแต่ความลุ่มหลง ความยึดความถืออันจะเป็นภัยแก่ตนทั้งนั้น ที่ว่า “จิตพึ่งตนเองไม่ได้” ก็มันยังต้องไป เกาะนั้นเกาะนี้อยู่รำไปนี่ การพิจารณาทางด้านปัญญาก็เพื่อจะให้เราเห็นเรื่องสิ่งทั้งหลาย แล้ว ผลักออกไป ดันออกไป แก้ออกไป เพื่อเป็นตัวของตัวเองโดยลำดับ ๆ นั้นเอง

เราดูสิ่งอื่นยังดูตลอดทั่วถึง พอเข้าออกเข้าใจ ดูดีกรรมบ้านช่อง ดูอะไร ๆ ดูหญิง ดูชาย ดูสัตว์ ดูบุคคล ดูวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เรายังทราบว่ามันดี สิ่งนี้ชั่ว สิ่งนี้มีราคา สูง สิ่งนี้มีราคาต่ำ สิ่งนั้นควรจะมีอะไร สิ่งนี้ไม่ควรจะมีอะไร เรายังรู้ แต่ดูร่างกายเรานี้ ทำไมไม่

รู้ไม่รู้แล้วก็รักด้วย ยึดด้วย ติดด้วย สิ่งภายนอกเรายังไม่กล้ารักไม่กล้าถือเอา ยิ่งรู้ว่าไม่ดีแล้วเราก็กไม่กล้าเอา

อันนี้ดีไม่ดีเอาทั้งหมด ยึดทั้งสิ้น จะว่าอย่างไร ? ตอนนี่ซี ตอนมันโง่ ตาเนื้อก็เห็นอยู่ว่าร่างกายเป็นยังไง จิตใจก็ทราบอยู่ แต่มันทราบอย่างผิวเผิน ทราบอย่างธรรมดาสามัญชน จึงชนตะไม่ยอมถอย ไม่ได้ทราบตามความจริง ทราบอย่างสามัญชนก็คือทราบอย่างสามัญวิชชานั้นเอง สามัญของความลุ่มหลงในวงแห่งความรู้ตัวเอง ไม่ได้เป็นไปตามความจริง เพราะเหตุนี้จึงต้องแสวงหาความจริงแทรกเข้าไปในจิต คือปัญญา เมื่อปัญญามีแล้วเราจะทราบความจริงของตนที่มีอยู่ในร่างกายนี้ ซึ่งไม่ปิดบังอะไรเลย!

ดูให้ชัด มันไม่ได้กว้างขวางอะไรเลยร่างกายนี้ กว้างศอกยาววาหนาคีบเท่านั้น มันน่าจะทั่วถึง ดูภายนอกครู่เดียวก็ทั่วถึง ภายในก็ดูให้ซึ่ง พิจารณาให้ซึ่ง ตามอาการตามความเป็นอยู่ของมัน ตลอดถึงความสลาย ความแตกสลาย ไม่ไปไหน จะเข้าสู่ความแตกสลายทำลายโดยถ่ายเดียว และลงสู่ธาตุตามเดิมเท่านั้นไม่เป็นอย่างอื่น พิจารณาให้ซึ่งตามความเป็นจริงนี้ด้วยปัญญา เมื่อซึ่งตามความจริงนี้อย่างหาที่ค้ำตัวเองไม่ได้แล้ว เรื่องอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นจะถอนตัวทันที เมื่อยังไม่ซึ่ง พิจารณาให้ซึ่ง ให้ชัดเจนด้วยปัญญา

ปัญญานี้ไม่มีใครบอก ปัญญาที่จะซึ่งไปในร่างกายซึ่งมีอยู่กับตัวเรานี้ เป็นสิ่งที่เราพิจารณาเองเข้าใจเอง เมื่อเข้าใจเต็มภูมิก็ปล่อยเต็มที่! เราเป็นคนถือเอง คนอื่นจะปล่อยวางให้เราไม่ได้ เราต้องพิจารณาเพื่อปล่อยวางเอาเอง ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่อาศัยเพียงเท่านั้น จะเห็นว่าเป็นเราเป็นของเราด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา ก็จะก่อความทุกข์ให้เราไม่มีสิ้นสุด ยิ่งในวาระสุดท้ายชั้นธจะแตกสลาย ก็จะเกิดความเสียดายความห่วงใย ความรัก ความสงวน ก็ยิ่งจะไปกันใหญ่ ยิ่งกว่า "ว่าวเชือกขาดบนอากาศ" หมุนตัวไปตามลม ตกทิศไหนไม่มีใครทราบได้ ทั้งๆที่ไม่มีอะไรให้น่ารักให้น่าเสียดายเลยหมดทั้งร่างมีแต่สิ่งที่จะแตกสลายถ่ายเดียวเท่านั้น

เรายังจะฝืนความจริงอยู่หรือ ชั้นธจะแตกสลายไปตามกาลเวลาของมันอย่างไม่มีที่แย้ง นี่เป็นความจริง เรายังจะฝืนความจริงไม่ยอมให้มันแตก ไม่ยอมให้มันดับ ยังรักยังสงวนอยู่อย่างนี้ คือการฝืนความจริง การฝืนความจริงนี้จะต้องก่อทุกข์ให้เรามากมายจนไม่มีที่ปลง ถ้าไม่รีบปลงเสียด้วยปัญญาแต่บัดนี้ แต่ถ้าปลงได้สำเร็จบัดนี้ จะมีลาภใหญ่หลวงคือ "นิพพาน ปรหม์ สุข"!

ถ้าฝืนธรรม ดีไม่ดีไม่ได้สติสตั้งในขณะนั้นเสียด้วย

ปัญญาเป็นอาวุธทันสมัย จึงต้องพิจารณาให้ถึงความจริงทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว
ปล่อยวางไว้ตามความจริง ทั้งยังมีชีวิตอยู่เวลานี้ ทั้งเวลาสลายไป ปัญญาได้เห็นชัดเจน
ทั้งปัจจุบันและอนาคตแล้ว ไม่มีอะไรเป็นปัญหา

ความสุขความทุกข์ยังมีอยู่ เพราะชั้นธยังทรงตัวอยู่ สิ่งเหล่านี้อาศัยกันเกิดขึ้น
จิตเป็นผู้รับผิดชอบเป็นผู้รับทราบ รู้แต่ไม่ติด ความรู้ตามความจริงเป็นอย่างหนึ่ง
ความรู้ด้วยความยึดถือเป็นอย่างหนึ่ง โปรดเข้าใจเอาไว้

เวทนาทุกชั้นทุกภูมิมีอยู่กับชั้นนี้เท่านั้น ไม่มีในจิต เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้วพระ
อรหันต์จึงไม่แบกหามเวทนาทั้งทางชั้นธและทางจิต เหมือนเรากองรับหมากก่อสร้าง
“วิภูจักร” เพียงอาการของชั้นธต่างๆ เอนเราก็เอน เขาเอียงเราก็เอียง เขาล้มเราก็ล้ม
แบบไม่เป็นท่า! เพราะเราอาศัยเขาเนี่ย เขาพาเอียงก็เอียง เขาพาล้มก็ล้ม เขาพาตั้งอยู่ก็
พอตั้งได้บ้าง แต่มันไม่ยอมตั้ง ถึงเขาตั้งอยู่ ยังไม่ตาย เราก็เดือดร้อนจะตายก่อนเขา
เสียอีก

เพราะฉะนั้นจึงต้องพิจารณาให้เห็นชัดด้วยปัญญาของเราว่า เป็นเครื่องอาศัยทั้ง
นั้น วันเวลานาทีกินเข้าไปโดยลำดับๆ ถ้าเราเห็นความกดดันความแทะของวันเวลา ของ
ธรรมชาติที่มันสึกหรอ มันกร่อนไปโดยลำดับๆ แล้ว ก็เหมือนสุนัขทั้งเนื้อและกระดูก
นั่นเองไม่ติดอะไรกัน ทั้งอยู่ตลอดเวลา กัดแทะ ทั้งอยู่อย่างนั้นจนกระทั่งหมดไม่มีอะไร
จะกัดจะแทะ

นี่ก็กัดอยู่อย่างนั้นแหละ คือสลายไปโดยลำดับๆ จนกระทั่งถึงความจริงของมัน
นั่งอยู่ ยืนอยู่ นอนอยู่ เดินอยู่ก็ตาม หลับสนิทอยู่ก็ตาม มันกัดมันแทะมันทิ้ง คือเวล่ำ
เวลาความสลาย ความหมดไป ๆ มันกัดมันแทะมันทิ้งอยู่เสมอๆ เรายังจะแย่งเขาไม่ให้
เป็นอย่างนั้นได้หรือ ? แย่งไม่ได้ นั่นเป็นคติธรรมดาซึ่งเป็นเรื่องใหญ่โตมาก ความ
สำคัญของเรานั้นผิด ความผิดจึงแย่งความถูกต้องไปไม่ได้ ความสลายเป็นความถูกต้อง
เป็นหลักธรรมชาติของเขา ความผิดหลักธรรมชาตินั้นเป็นความผิดของใจ จึงต้องเกิด
ความทุกข์แก่เรา

พิจารณาให้รอบคอบในสิ่งเหล่านี้เสียแต่เวลานี้ ถึงเวลาแล้วจะไม่ต้องห่วงไหว
เพราะได้พิจารณารู้หมดแล้วว่า สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปตามนั้นแน่นอน ไม่เป็นอย่างอื่น

เอ้า ต่างอันต่างเป็นไป อะไรจะแสดงอาการขึ้นมาก็ให้เป็นไป อย่าหักห้ามความ
จริง ทุกขเวทนามันแผ่ร่างกายนี้ ร่างกายนี้ค่อยกรอบเกรียมลงไปโดยลำดับๆ และแตก
สลายลงไป

จิตใจมีสติปัญญารอบตัวแล้วไม่แตกไม่ดับ ไม่ติด เป็นตัวของตัวโดยลำพัง! ฟังตัวเองได้ ไม่ต้องฟังสิ่งเหล่านี้! แสนสบาย!

การพิจารณาที่มีความสำคัญอย่างนี้ มีคุณค่าต่อจิตใจอย่างนี้ นักปราชญ์ท่านมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น จึงต้องสอนเรื่องสติกับปัญญานี้เป็นสำคัญ เพื่อนำจิต ฆูดลาก จิตออกจากกองเพลิงให้พ้นจากภัยไป

ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ไหนๆ ก็สอนแบบเดียวกัน เพราะธรรมชาติเหล่านี้ มีแบบเดียวกัน กิเลสแบบเดียวกัน ไม่มีองค์ใดที่จะสอนให้แตกให้แยกออกไปจากนี้เลย ท่านสอนแบบเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติเพื่อจะถอดถอนกิเลสมาน้อยออกจากใจ ก็เป็นแบบเดียวกัน คือตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้ ดำเนินตามแบบนั้น ถ้าผิดจากแบบนั้นกิเลสก็หัวเราะ!

เอ้า พิจารณาได้ ไม่ว่าจะกว้างว่าแคบ เอาทั้งโลกธาตุนี้ จิตจะหวังพึ่งอะไรพอให้ปลอดภัย ? เพราะคำว่า "พึ่ง" ฟังดูให้ดี แม้แต่สิ่งที่ติดแนบอยู่กับตัวของเรานั้นมันยังไม่ปลอดภัย และเราจะหวังพึ่งอะไรที่นอกไปจากร่างกายนี้จึงจะปลอดภัย หาไม่เจอ!

แต่สิ่งที่ติดอยู่กับตัวยังไม่ปลอดภัย ยังเป็นตัวภัยอยู่ได้ เรายังไม่เห็นตัวภัยนี้จะไปเห็นภัยที่ไหน? ต้องเห็นภัยที่นี้ แล้วถอดถอนจิตใจออกจากตัวภัยนี้ ก็เป็นคุณขึ้นมา นี้เรียกว่า "อตุตา หิ อตุตโน นาโต" โดยสมบูรณ์ ไม่พึ่งอะไรทั้งสิ้น! แม้ที่สุดคำว่า "ศีล" ก็ดี "สมาธิ" ก็ดี "ปัญญา" ก็ดี เมื่อถึงขั้นสุดท้ายปลายแดนแห่งความหลุดพ้นแล้วก็ไม่พึ่ง! จะพึ่งอะไรกับเครื่องมือ แก้กิเลสทั้งหมดสิ้นไปแล้ว เครื่องมือก็ปล่อยวางไว้ตามสภาพเช่นเดียวกับมีดเราเอาไปหั่นผัก ปอกผลไม้ต่างๆ เอาผักและผลไม้มารับประทาน แล้วมีดก็ทิ้งไว้อย่างนั้น เราไม่รับประทานมีดนี้

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องมือแก้กิเลส พอกิเลสหมดสิ้นไปแล้วก็หมดปัญหากับใจเอง เวลามีสีวิตอยู่จะนำมาใช้ ก็ใช้เพื่อโลกสงสารไปตามสมมุตินิยมเท่านั้น ไม่ได้ใช้เพื่อมาแก้กิเลสแต่อย่างใดอีกต่อไป ยิ่งวาระสุดท้ายที่จะผ่านธาตุผ่านชั้นธด้วยแล้วก็ยิ่งไม่มีอะไรเลย

สติปัญญาก็เรียกว่าไม่มีปัญหา ธาตุชั้นนี้ก็ไม่มีปัญหา เพราะหมดปัญหาภายในใจแล้ว อะไรๆ ก็หมดปัญหาไปโดยสิ้นเชิง ก้าวเข้าสู่ความหมดปัญหาเสียมันก็หมดกังวล!

ถ้ายังมีปัญหาอยู่มันก็เป็นปัญหา ฟังแต่ว่าปัญหาเรื่องของความทุกข์ความลำบาก ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันก็ตามกันไปกับคำว่า "ปัญหา" นะ

พอสิ้นปัญหาแล้วก็หมดสิ้นด้วยประการทั้งปวง จงพิจารณาให้รู้ สิ่งทีกล่าวนำทั้งหลายนี้มีอยู่กับกายกับใจเรา แยกแยะให้ได้ด้วยอำนาจของสติปัญญา พิจารณาวินหนึ่งๆ อย่างอนใจ สติปัญญาเอามาหุงต้มกินไม่ได้ ได้แต่เอามาแกกัเลส ถ้าเราจะผลิตเอามาใช้ในการแกกัเลสแก่ได้วันยังค่ำ ถ้าจะพานอนจมนก็จมนอยู่อย่างนั้น ไม่เกิดประโยชน์อะไร ผลที่สุดปัญญาก็ไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ไหน เวลาจนตรอกจนมุมก็เอาหัวชนฝาใช้ไม่ได้เลย!

เราไม่ใช่ลูกศิษย์ของ "ตถาคต" ผู้เอาหัวชนฝา พระพุทธเจ้าไม่ใช่ผู้เอาหัวชนฝา นี้ "สงฆ์ สรณ คัจฉามิ" พระสงฆ์ที่เรานับถือก็ไม่ใช่ผู้เอาหัวชนฝา เราจะไปเอาหัวชนฝา ยังไง เมื่อมีทางพอจะปลีกตัวออกได้ด้วยอุบายใดต้องพยายาม จนหมดความสามารถขาดสิ้น

เมื่อหมดความสามารถแล้วก็สุดวิสัย เอ้า ! อยู่ไป ถึงขั้นใดภูมิใดก็อยู่กันไป เพราะมันสุดวิสัยจะทำยังไงได้ เมื่อยังไม่สุดวิสัย เอ้า พยายามตะเกียกตะกาย เสือกคลานไปให้ได้

การมอล่มจมใน "วิภูสงสาร" มันก็เหมือนเรือล่ม อะไรก็ล่มไปด้วยกันหมดจะว่ายังไง เรือก็ล่ม วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่อยู่ในเรือก็จม คนก็ตาย แน่ะ! เรามอล่มมาจมกับธาตุกับขันธด้วยความลุ่มหลงนะ ธาตุขันธก็ลุ่มไปตามสภาพของเขา จิตใจของเราก็ลุ่มจมไปด้วยความโง่ของตนมันดีแล้วเหอ ความลุ่มจมไม่ใช่ของดี จิตใจลุ่มจมเพราะความลุ่มหลงบิบบังคับให้จมดิ่งลงไปก็ไม่ใช่ของดี นอกจากเหลวหรือเหลวถ่ายเดียวที่ไม่พึ่งปรารถนา ก็เพราะฉะนั้นต้องเอาให้เล็ดลอดออกไปได้โดยลำดับ

พิจารณาให้เห็นความจริง เฉพาะอย่างยิ่งทุกขเวทนาที่มีอยู่ในกายในจิตนี้แหละ สำคัญมาก จิตเข้าไปยึดจนกลายเป็นโรคในจิตซ้ำเข้าไปอีก ให้ทราบว่าอาการทำไม่ใช่เรา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอาการอันหนึ่ง ๆ ที่อาศัยกันอยู่ในธาตุในขันธนี้เท่านั้น จิตเป็นอันหนึ่งต่างหาก แยกแยะกันให้ได้ด้วยสติปัญญาของตนจะเป็นผู้พ้นภัย

ตายก็ตายไปเถอะ โลกตายกันทั้งนั้น มันของตายจะให้เที่ยงได้ยังไง ถึงคราวตายมันต้องตาย ถึงวาระแล้วห้ามไม่ได้ แม้แต่พระอรหันต์ท่านก็ต้องตาย จะติดกันที่ท่านตายอย่างแบบหายห่วง ส่วนเราห่วงทั้งๆ ที่ยังไม่ตายก็ห่วงก็หวง เวลาตายไปแล้วก็ยิ่งห่วงยิ่งหวงไปใหญ่ เลยเป็นภัยทั้งกองใหญ่ยิ่งกว่าภูเขา ระวางอย่าให้เป็นอย่างนั้น เอาให้หายห่วงเลย ดังได้เคยพูดเสมอ "กุสลา ธมฺมา สร้างให้พอ ความเฉลียวฉลาดให้เรา นั่นแหละ" "กุสลา" เราเอง "กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา" แน่ะ! อกุศลที่ตรงไหน มันโง่

ที่ตรงไหนให้กำจัดมันออกไปด้วยกุศลคือความฉลาด ได้แก้สติปัญญาของเราเอง นี่แหละที่ท่านเรียกว่า “สวดกุสลาให้ตัวเอง” ฟังตัวเองต้องทำอย่างนี้ ฟังคนอื่นนั้นเวลาตายแล้วเที่ยวขวานเอาพระมาสวด “กุสลา ธมฺมา” ยุ่งไปหมด เฮ้อ! ไม่เอา

“กุสลา ธมฺมา” ทำความฉลาดให้ตัวเองให้มันพอ รอบคอบทุกสิ่งทุกอย่างแล้วไม่จำเป็นกับอะไร ไม่ต้องยุ่งเหยิงวุ่นวาย ตายอย่าง “สุคติ”
 เอละ แสดงเพียงเท่านั้น